

Bolesław Prus

[Nauka Prusa pisania na maszynie]

(OPRAC. AGATA GRABOWSKA-KUNICZUK)

Pierwsze próby maszynopisania Bolesława Prusa, zatytułowane *Nauka Prusa pisania na maszynie*⁵⁷, znajdują się w zbiorach Działu Starych Druków i Rękopisów Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy, Biblioteki Głównej Województwa Mazowieckiego (dalej jako BPW) pod sygnaturą 128 IV. Zachowały się cztery karty dokumentu o wymiarach 325×210 mm, 300×210 mm i 212×262 mm.

W przypisach odnotowano wszystkie omyłki literowe pisarza, aby w ten sposób udokumentować kolejne etapy jego nauki pisania na maszynie – osvajania się z narzędziem i doskonalenia techniki jego używania. W tekście głównym poprawiono je w celu uzyskania lepszej czytelności przekazu.

W prezentowanych próbach maszynopisania Prusa zmodernizowano ówczesną pisownię według dzisiejszych zasad ortograficznych w zakresie łącznej i rozdzielnej pisowni (m.in. zakończeń form trybu przypuszczającego: „-bym”, „-by”, „-bys”, np. „któryby” na „który by”, „powinienbym” na „powinien bym”, a także czasowników z przeczeniem „nie”, np. „niewiemy” na „nie wiemy”, „nie korzystny” na „niekorzystny” czy „nie koniecznie” na „niekoniecznie”) oraz użycia wielkiej i małej litery na początku wyrazu (np. w nazwie miesiący). Zachowano jedynie wyrazy, w których autor świadomie użył wielkiej litery w celu ich wyróżnienia, np. „Dziedzina”, „Uczucie”, „Szczęście”.

Zmodernizowano i ujednolicono zapis liczebników (poza zapisem skrótów liczebników porządkowych – zestawienia cyfry arabskiej i sufiksu łacińskiego, np.: 1-mo, 2-do, 3-tio), a także skrótów „t.j.” na „tj” oraz „nr.” na „nr” (bez kropki), odmian liczebników, pozbawiając liczby arabskie końcówek fleksyjnych, np. „63-y”

57 Tytuł nadany prawdopodobnie przez bibliotekarza Kazimierza Kardaszewicza w latach 1933-1936 i zapisany ołówkiem „do góry nogami”, u dołu pierwszej karty maszynopisu (BPW 128 IV). Zob. M. Parnowska, *Generał Kardaszewicz – lekarz, bibliotekarz, humanista*, Warszawa 2008, s. 61-62.

zmieniono na „63”, „16-cie” na „16”, wyrażenie „między 11-tą i 12-tą” na „między 11. i 12.”. Pozostawiono formę liczebnika „siedm”, charakterystyczną dla języka czasów Prusa.

Dokonano także zmian w pisowni joty: zastąpiono zakończenie „-yja” (podobnie cząstkę „-yja-” w środku wyrazu) przez „-ja”/ „-ia” (choć prawdopodobnie jest to przykład zachowania śladów osiemnastowiecznej wymowy, właściwej także czasom Prusa), „-yi” przez „-ji”, np. „Kuryjera” na „Kuriera”, „kompozycyi” na „kompozycji”, „dyjabelnie” na „diabelnie”. Uwspółcześiono zapis „felijetony” na „felietony”. Rzeczownik „fizyognomiyę” zapisano jako „fizjognomię”, zachowując jednak charakterystyczną dla wieku XIX postać tego wyrazu z literą „-g-” w środku. Zmodernizowano również ówczesny zapis końcówek fleksyjnych „-em”, „-emi” na „-ym” („-im”), „-ymi” („-imi”) w narzędniku i miejscowniku przymiotników, zaimków i imiesłowów rodzaju nijakiego w liczbie pojedynczej oraz niemęskoosobowego – w mnogiej, np. „pożądaniem” na „pożądanym”, „czem” na „czym”, „świńskim” na „świńskim”.

Zachowano stylizację biblijną w wyrażeniu „w niebiesiech” oraz obecną w języku XIX wieku starą formę rzeczownika „elementa” w liczbie mnogiej rodzaju niemęskoosobowego, zaczerpniętą z języka łacińskiego (*elementum* – ‘żywiol, substancja pierwotna’).

Według współczesnych norm interpunkcyjnych uzupełniono brakujące przecinki, kropki, znaki zapytania etc., nie zmieniając przy tym sensu wypowiedzi. Pozostawiono stosowane wówczas powszechnie podwójne znaki interpunkcyjne, np. półpauza na końcu zdania, po kropce lub półpauza po przecinku, wykrzyknik bądź znak zapytania z wielokropkiem, dwie półpauzy (przy wymienianiu pojedynczych liter występujących w środku wyrazu, tam gdzie autor zauważył popełnioną na maszynie omyłkę literową, np. „-i-” zamiast „-j-”, w wydzielonym w ten sposób wtrąceniu czy przy użyciu w zdaniu jako pauzy).

Rozwinięto skróty autorskie, rezygnując według współczesnych zasad pisowni z kropek, wprowadzając (w przypadku zmian niekwestionowanych) – nawiasy kwadratowe, aby ułatwić lekturę i zrozumienie tekstu. Pozostawiono jedynie skróty, dotąd powszechnie stosowane, m.in. „tj.”, „np.”, „nr”, „ul.”.

Ukośniki („/”) zastąpiono nawiasami zwykłymi.

W tekście, w prawym górnym rogu przyjęto oznaczenie autorskiej numeracji stron zapisanej na maszynie, np. „Str. 1” (‘strona pierwsza’).

Merytoryczne objaśnienia spraw, o których pisze Prus, znajdują się w pierwszej części artykułu *Bolesława Prusa „zabawa” w pisanie na maszynie – narzędzie, autor, tekst*, dlatego przypisy o charakterze edytorskim zawierają przede wszystkim informacje dotyczące kwestii tekstologicznych i językowych oraz rejestrują liczne błędy pisarza, wprawiającego się w niełatwej sztuce pisania na maszynie.

* * *

STR. I⁵⁸

Warszawa⁵⁹ dnia 15 grudnia 1897 roku

Maszynę do pisania przyniesiono mi wczoraj na własność, zaś zacząłem uczyć się pisać onegdaj, d.[nia] 13⁶⁰. - Poprzednio, jeżeli nie zawodzi mnie pamięć, pisałem, a raczej⁶¹ próbowałem - raz jeden i to⁶² bardzo niedołąźnie.

I otóż zepsułem sobie arkusz, a wszystko przez lekkomyślność; bo gdybym był uważniejszy, nie wchodziłbym nowym wierszem na stary. Dopóki zaś nie nauczę się na to uważać⁶³, pisanie moje⁶⁴ będzie licha warte, jak np. przed chwilą, kiedy zamiast --j-- napisałem --i--.

Przy obmyślaniu⁶⁵ charakterów należy pamiętać o następujących prawidłach⁶⁶: 1-mo. Wskazać: jaka władza duszy góruje w danym człowieku? 2-do. Jakie przeważa piętro? - 3-tio. Jak⁶⁷ idea zajmuje duszę w danej epoce --i-- do jakiej odnosi się Dziedziny? Np. weźmy człowieka, który odznacza się przewagą⁶⁸ Uczucia, w tym Uczuciu⁶⁹ przewagą śladów⁷⁰, który by chciał wychować jakieś dziecko. - Otóż łatwo może się zdarzyć, że ów człowiek, pomimo silnych nawet postanowień, opuści owe dziecko, jeżeli dowie się, że jest ono potomkiem jego osobistego nieprzyjaciela. Nad duszą bowiem rzekomego⁷¹ wychowawcy będzie ciężać uczucie

58 W masz., po cyfrze jest kropka.

59 W masz. omyłkowo: „Warszrwa”; literę „r” poprawiono na maszynie na „a” (litera „a” została jakby „nadpisana” nad „r”).

60 Literówka, wielką literę „D” poprawiono na „1” (cyfrę jeden); chodzi o dzień 13 grudnia 1897 r.

61 Pod tymi słowami: „pisałem raczej”, litery z innego zwrotu: „bardzo jestem ciekawy” nachodzą na siebie (czcionka zachodzi na czcionkę).

62 Spójnik „i” i zaimek „to” omyłkowo zapisano łącznie.

63 W czasowniku „uważać” zamiast litery „ż” jest „z”.

64 W masz.: „moie”.

65 W wyrażeniu przyimkowym „w obmyślaniu” pod literą „m” omyłkowo nadpisano literę „o”.

66 Wyraz „prawidłach” został podzielony na sylaby i przeniesiony. Od następnej linijki kolejne wersy nieco cofnięte względem wcześniejszych, tych, które rozpoczynają się od słów: „I otóż [...]”. Tak aż do akapitu rozpoczynającego się od słów: „Spostrzegłem teraz nową wadę mego pisania”.

67 W masz. po kropce zaimek „jak” zapisano małą literą.

68 Wyrażenie „z przewagą” zostało przeniesione w części do następnej linijki maszynopisu

69 Rzeczownik „uczucia” rozpoczynają wielką literą „U” zapisana dwa razy, zapewne mechaniczna literówka, wynikające z uderzenia tego samego klawisza jeden raz za dużo.

70 Zamiast „śladów” w masz.: „Śladów” (zamiast litery „ś” na początku wyrazu zapisano wielką literą „S”; zapewne w wyniku omyłkowego użycia niewłaściwej kombinacji klawiszy).

71 Te dwa, następujące po sobie wyrazy „bowiem rzekomego” omyłkowo zapisane zostały łącznie.

antypatii. - A D⁷² Najważniejsze правило estetyczne jest, zdaje się, takie, ażeby: „każdy⁷³ człowiek, przedmiot, grupa czy związek – był doskonale scharakteryzowany, tj. posiadał jakieś wyraźne ślady cielesne i duc[h]owe. - Cała zaś akcja ażeby wynikała z tych właśnie cech charakterystycznych”.

Jest wysoce pożądanym, ażeby: nawet fakty kronikarskie były przedstawione jako wyniki konieczne charakterów osób i przedmiotów wchodzących do danego faktu. - Najważniejszymi zaś tego rodzaju cechami⁷⁴ są: cechy indywidualne, idee panujące, namiętności i cele⁷⁵. - Co się tyczy przedmiotów, te po większej⁷⁶ części należy traktować jak postawę i⁷⁷ fizjognomię człowieka, nie zapominając, że pr[z]edmioty⁷⁸ należą do Wyrobów, a mogą też być traktowane jako organizmy, a nawet jako dusze.

Spostrzegłem teraz nową wadę mojego pisanie, oto: wiersze nie mają takiej samej długości...⁷⁹

A teraz spróbuję napisać wiersz najdłuższy. Ile też będzie on nieborak miał li[ter]? Chciałem napisać: ile będzie miał liter⁸⁰? Otóż pokazuje się, że można przyjąć 63 litery, z dodatkiem, że po dzwonku daje się jeszcze napisać sidm⁸¹. (Czytaj: siedm). Napiszmy teraz jakiś wyraz w cudzysłowie, np. „Cudzysłów”. Zdaje się, że jest wcale dobrze napisane. Swoją⁸² drogą uważam, że jeszcze dużo opuszcza się literek⁸³.

72 Litera „D” została zapisana w dużej odległości od litery „A” i zlokalizowana względem niej niżej, jakby w następnym wersie. Przypomina to skrócone wyrażenie „Anno Domini”, ale może to być także efekt przypadkowego naciśnięcia klawiszy. Przed następną linijką tekstu wystąpiła podwójna interlinia.

73 Zaimek „każdy” został podzielony na sylaby i częściowo przeniesiony do następnego wersu. Pod poprzednią linijką poziomy ślad po rozdarciu papieru.

74 Pierwotnie był w tym miejscu rzeczownik „faktami”, wyraz został jednak przekreślony (na maszynie przez użycie 7 x małej litery „ö”) i zastąpiony rzeczownikiem „cechami”.

75 Rzeczownik „cele” omyłkowo zapisano bez odstępów po spójniku „i”.

76 Wyrazy „po” i „większej” omyłkowo zapisano łącznie.

77 Następny fragment tekstu zapisano od nowego wersu.

78 W masz. jest: „predmioty”; w wyrazie wystąpiła literówka, brakuje litery „z”. Być może wystąpił błąd mechaniczny w pisaniu na maszynie (opustka „z”).

79 Rzeczywiście kolejne linijki tekstu rozpoczynają się w różnych miejscach strony i mają różną długość.

80 Litera „r” w rzeczowniku „litera” przez pomyłkę została zapisana osobno, jednak w odstępie błędnie wpisano wielką literę „O”.

81 Tak w masz.

82 W masz. wystąpiła tu literówka, zamiast litery „q” na maszynie wystukano wielką literę „G” (błąd „maszynisty”, który prawdopodobnie zbyt słabo przycisnął kombinację klawiszy).

83 Po rzeczowniku „literek” pisarz rozpoczął nową stronę tekstu (w kolejności drugą). Po odwróceniu poprzedniej strony „do góry nogami” w prawym górnym rogu zapisano ołówkiem cyfrę arabską 9 (nr), poprawioną następnie czerwonym ołówkiem kopiowym na cyfrę IX i dopisano ołówkiem: „justowanie do prawej”: „Nauka Prusa pisanie na maszynie” (są to późniejsze dopiski bibliotekarza, Kazimierza Kardaszewicza).

STR. 2

A teraz przez pół godziny⁸⁴ będę przepisywał z „Kuriera Codziennego”⁸⁵.

Jak sympatyczne i godne⁸⁶ poparcia zadanie ma do spełnienia oddział rozdawnictwa odzieży bezpłatnej, istniejącej przy Towarzystwie Dobroczynności, to niezawodnie każdy z nas pojmuje i⁸⁷ niejedyn rad by chętnie przyjąć z pomocą oddziałowi -- gdyby sposobność ku temu była ułatwioną. Niestety, ułatwienia tego nie ma. Jakimi środkami rozporządza oddział rozdawnictwa odzieży, tego nie wiemy; muszą one chyba być bardzo znaczne, skoro wydział zdaje się⁸⁸ tak mało dbać o ofiary w naturze, tj. o darowiznę znoszonych ubrań, że z ofiarami tymi odsyła ofiarodawców na ul. Wielką⁸⁹ pod nr ME46⁹⁰. - Może to wygodne dla wydziału, ale z pewnością⁹¹ niekorzystne dla biednych, dla których w zimie każda ofiara w odzieży bardzo jest pożądaną. Trudno przecież wymagać od ludzi, aby ze wszystkich stron Warszawy odsyłali swoje dary na ul. Wielką. - Towarzystwo domów roboczych i przytułków o⁹² wiele skromniejszymi rozporządza środkami⁹³ niż Tow[arzystwo] Dobroczynności⁹⁴. - Jak w wielu innych, tak i w sprawie⁹⁵ rozdawnictwa odzieży należałoby Towarzystwu⁹⁶ dobroczynności porzucić rutynę, a zastosować sposób wiodący skutecznie do celu. -

Zobaczmy⁹⁷ teraz, jakie mogą być zjawiska tematowe⁹⁸? Naturalnie, że mogą być nimi⁹⁹ wszystkie zmiany, a więc: 1-mo. Zmiany części logicznych. - 2-do.

84 W masz. pisownia łączna: „półgodziny”.

85 W trakcie kwerendy materiałowej „Kuriera Codziennego” z 1897 roku w Czytelnicy Mikroform Biblioteki Narodowej, nie udało się, niestety, ustalić źródła tekstu prasowego, z którego Prus przepisał cytowany fragment.

86 W masz. spójnik „i” błędnie zapisano łącznie z następującym po nim przymiotnikiem „godne”.

87 W masz. spójnik „i” omyłkowo zapisano razem z poprzedzającym go czasownikiem „pojmuje”.

88 W masz. wystąpiła tu literówka, zamiast „i” wstawiono „j” – po zaimku zwrotnym „się” koniec linijki tekstu.

89 W masz. w tym przymiotniku wystąpiły literówki: zamiast „ą” jest „a”, brakuje także litery „l”.

90 Niestety, nie udało się rozwinąć tego skrótu. Z sensu zdania wynika, że prawdopodobnie chodzi o numer mieszkania (wówczas „ME” = „M[i]E[skania]”).

91 W autografie wyrażenie przyimkowe „z pewnością” zostało zapisane łącznie.

92 Tu pisarz rozpoczął nową linijkę maszynopisu.

93 Po wyrazie „środkami” w masz. błędnie wstawiono wielką literę „K”; wyraz „środkami” i „niż” omyłkowo zapisano łącznie.

94 W masz. rzeczownik „dobroczynności” (w nazwie Towarzystwa Dobroczynności) zapisano małą literą.

95 W autografie wyrażenie zapisano łącznie.

96 Dwa wyrazy „należałoby” i „Towarzystwo” omyłkowo zapisano bez odstępów. Po drugim wyrazie rozpoczęto nową linijkę tekstu.

97 W masz. błędnie: „Zobaczamy” (zbędna druga litera „a”).

98 W masz. błędnie: „temtowe” (bez „a”).

99 Omyłkowo zamiast drugiej litery „i” w zaimku „niemi” wstawiono „w”.

Zm[iany] części związkowych. 3-tio. Zm[iany] rytmu i rozwoju. - Każdy zaś z tych zmian¹⁰⁰, może się dokonywać pod hasłem Idei: Sz[częście] -- Dz[iedzina]¹⁰¹ --lub-- Uż[yteczność]. Teraz wypada przejść do przykładów. - Zm[iany] Cz[ęści] Log[icznych] ze względu na Sz[częście]. 1-mo. Człowiek był optymistą, a stał się pesymistą. (Tu ulega zmianie Siła.)¹⁰². 2-do. Materiał. Gdy przemiana materii odbywa się wadliwie i skutkiem tego człowiek staje się smutny.

3-io. Bud[owa] Wew[nętrzna], gdy człowiek choruje na serce albo płuca i doznaje jakichś dolegliwości. 4-ro.¹⁰³ Forma, gdy człowiek¹⁰⁴ traci np. nogę albo dostaje garbu. 5-to. Powierzchność. Ktoś¹⁰⁵ ulega zmianie cery i staje się pośmiewiskiem rozmaitych głupców¹⁰⁶. 6-to. Wielkości. Ktoś nadmiernie tyje albo traci tuszę. 7-mo.¹⁰⁷ Położenia. Człowiek wydała się z miejsca, gdzie mu było dobrze. 8-vo. Odległość. Ktoś¹⁰⁸ oddalił się na wielką odległość od osób i miejsc miłych mu¹⁰⁹. -- Zobaczmy teraz: w jaki sposób Sz[częście] zależy od zmian części związkowych. - 1-mo¹¹⁰. - Smutek osoby, która długi czas wydawała rozkazy, a dzisiaj musi słuchać. Albo zadowolenie osoby, która przez¹¹¹ długi czas przypatrywała się bogactwom i nagle sama została bogatą, czyli z dopełniacza zrobiła się biernikiem. - Zmiana rytmu i rozwoju. - Po: - P[rzy]k[rości] spodziewamy się P[rzyjem]n[ości], a tymczasem zdarza się P[rzy]k[rość] - Podobnież po wieku młodzieńczym spodziewamy się dojrzałości, a tymczasem przychodzi śmierć.

A teraz wypiszę sobie porządek liter¹¹²:

fxtg pvqł

.bkju lchzy

dwiamensor

100 W masz. następujące po sobie zaimek „tych” i rzeczownik „zmian” omyłkowo zapisano łącznie.

101 W masz. początkowe litery „Co” poprawiono na „Dz”.

102 Tu brak nawiasu zamykającego.

103 W masz. omyłkowo: „4-to” (wystąpiła literówka, zamiast „r” zapisano „to”).

104 W masz. brak odstępu między następującymi po sobie wyrazami „gdy” i „człowiek”.

105 W zaimku nieokreślonym „Ktoś” mała litera „k” została poprawiona na maszynie na wielką.

106 Omyłkowo w masz. wyrażenie „rozmaitych głupców” zapisano łącznie.

107 Pierwotnie w masz. był zaimek nieokreślony „ktoś”, który został wykreślony.

108 W tym miejscu poprawiono na maszynie literówkę z „L” na „ś”.

109 Wyrazy „miłych” i „mu” omyłkowo zapisano łącznie.

110 Tu autor początkowo przez pomyłkę zapisał cyfrę „5” zamiast litery „m” (zapewne używając złej kombinacji klawiszy).

111 W masz.: „prez”. Poza tym dwa wyrazy „który” i „przez” omyłkowo zapisano łącznie.

112 Na początku drugiej linijki jest kropka, a dopiero potem ciąg liter.

Str. 3¹¹³

Ażby ułatwić sobie pamiętanie porządku, w jakim jest ułożony alfabet ułożę następujące frazesy:

FuX-TaG---PaV/QaŁ

ByK-J-U---L----CHyZY

DrWI--AMEN---SpOR

[k. 3]

O kompozycji literackiej

Kompozycja literacka wymaga: 1-mo. Materiału, który stanowią - ludzie i ich charaktery, pr[z]edmi[o]ty i ich własności. 2-do. Stosunków, czyli związków między owymi przedmiotami i ludźmi. 3-io. Zjawiska, które chcemy przedstawić w utworze. 4-to. Zdolności autora, które stanowią duszę owego wymarzonego świata, jaki przedstawiamy w utworze. 5-to. Stylu, czyli wyrazów odpowiednio wybranych, uporządkowanych i jak najlepiej przystosowanych do przedmiotu.

Wszystkie te elementa utworu autor znajduje gotowymi, bądź w naturze, bądź w społeczeństwie, bądź w języku narodowym, bądź nareszcie w swojej własnej duszy. - Z tego jednak nie wynika, ażeby twórczość autorska polegała na kopiowaniu tego, co już istnieje w naturze. Autor bowiem musi wprowadzać wielkie niekiedy zmiany, a mianowicie: 1-mo. Musi zmieniać charaktery i własności o tyle, ażeby stały się bardziej zajmującymi. - 2-do. Podobnie musi zmieniać stosunki i w tym samym celu. - 3-io. Musi też zmienić zjawisko tematowe, albo nawet je wymyślić, dla uwydatnienia stosunków i charakterów¹¹⁴. - 4-to. W podobny sposób powinien, jeżeli nie zmieniać, to przynajmniej kierować swoimi przyrodzonymi zdolnościami, ażeby w jak najwyższym stopniu uwydatniły zjawisko tematowe. - 5-to. I nareszcie autor, przemawiając do czytelnika, ma obowiązek uszlachetnić swój język, wydobyć z niego całą stronę, a lepiej: wszystkie strony malarskie i muzykalne.

W taki sposób¹¹⁵, niech Bogu¹¹⁶ będą dzięki, piszę już w trzecim dniu nauki! Mam więc prawo przypuszczać, że za kilka jeszcze¹¹⁷ dni proces pisania wcale nie

113 W masz., po cyfrze jest kropka.

114 W masz. spójnik „i” i następujący po nim rzeczownik „charakterów” omyłkowo zapisano łącznie.

115 W rzeczowniku „sposób” wystąpiła literówka „a” zamiast „o” („spasób”).

116 W masz. rzeczownik „Bogu” zapisano małą literą.

117 W wyrazie brakuje liter „cz”, omyłkowo zapisano go jako „jesze”.

będzie hamował mi procesu myślenia. - Przypuszczam¹¹⁸ też, że maszyna zrobi mnie jeszcze oszczędniejszym¹¹⁹ w gromadzeniu wyrazów, redukując je do niezbędnego minimum, według niżej przytoczonej¹²⁰ zasady.

„Między DRR¹²¹ 100 wyrazami powinno być: tylko 37 wyrazów nieodmiennych i bezbarwnych, - 37 rzeczowników, - 16 słów i 10 przymiotników¹²²...”¹²³

Rzecz prosta, że powyższego prawidła nie można trzymać się ślepo, gdyż wytworzyłby się styl diabelnie suchy i przesadny¹²⁴. Trzeba tylko powyższe cyfry postawić sobie za ideał i starać się o to, ażeby w piśmie było: 1-mo - jak najmniej wyrazów, które nie znaczą nic, 2-do - jeszcze mniej przymiotników, 3-io - ze dwa¹²⁵ razy tyle słów co przymiotników, 4-to - trochę więcej aniżeli dwa razy tyle rzeczowników, ile słów. -- Należy też nieustannie myśleć o tym, ażeby używać, o ile można, tylko wyrazów konkretnych, czyli - jakby działających¹²⁶ na zmysły. Wyrazy bowiem abstrakcyjne, ogólne¹²⁷ nigdy nie stworzą obrazu, który jest zawsze pożądanym.

Stronicę tę napisałem mniej więcej w ciągu godziny, dnia 15 grudnia, roku 1897 między¹²⁸ 11. i 12.¹²⁹ naturalnie rano.

118 W masz. błędnie: „pryruszczam”, brakuje „z”, „r” zamiast „p”; po kropce wyraz zapisano małą literą.

119 W masz. błędnie: „oszczędniejszym” (brak litery „z”).

120 W masz. omyłkowo: „prytoczonej”, pominięto literę „z”.

121 Niestety, nie udało się ustalić jednoznacznego rozwinięcia tego skrótu. Według najbardziej prawdopodobnej hipotezy oznacza on 'dla równego rachunku', zapisany wielkimi literami. Jej autorką jest dr Magdalena Kreft z Uniwersytetu Gdańskiego, której bardzo dziękuję za pomoc.

122 W masz. błędnie: „przymiotników”, brakuje litery „z”.

123 Fragment ten jest prawdopodobnie... autocytatem z Prusa. Pisarz zapisywał to, pamiętał (i to niedokładnie), powtarzał swoje spostrzeżenia, wyniki rachunków, statystyk, przemyśleń ze studiów nad proporcjami stylu literackiego (tzw. „złotą proporcją”) utworów Mickiewicza, Sienkiewicza czy Dickensa. Zob. m.in. B. Prus, *Farys*, w: *Programy i dyskusje literackie okresu pozytywizmu*, oprac. J. Kulczycka-Saloni, Wrocław 1985, s. 278 (pierwotruk artykułu: B. Prus, *O Farysie*, „Kraj” 1885, nr 46), czy *Notatki o kompozycji* (np. Arkusz XII. Październik 1886 r., k. 48, czy Arkusz XV. Listopad 1886 r., k. 57 i 58, *Kompozycja*, t. IV 1901, s. 182) odczytane i opracowane przez Annę Martuszkowską i Magdalenę Kreft w serii „Dzieła wszystkie Bolesława Prusa” – w druku. „Słowa” w rozumieniu pisarza to czasowniki.

124 Omyłkowo zapisano wyraz jako „presadzony”, brakuje litery „z”.

125 Wyrazy „ze” i „dwa” zapisano bez odstępów.

126 W wyrazie „działających” poprawiono literówkę „g” na „ą”, omyłkowo pozostawiając znak apostrofu po literze „j”.

127 Tu w masz. zbędny przecinek.

128 W masz. literówka: „mipdzy”, zamiast „ę” zapisano „p”.

129 W masz. spójnik „i” i liczbę „12” omyłkowo zapisano łącznie.

[k. 3v]

Już jest po dwunastej¹³⁰, powinien bym się umyć, ale przyszła jakaś¹³¹ pani i rozmawia z Oktawią, przez co ja do kuchni wyjść nie mogę. To jest wyjść mógłbym, ale tak mnie bawi nowe zajęcie, że po prostu¹³² żal mi opuścić maszyny. Bardzo¹³³ jestem ciekawy, na jak długo wystarczy mi tego zapału? Chociaż nie mam prawa narzekać na niego, bo czego się teraz nauczę, to mi¹³⁴ na dłużej zostanie. – W każdym razie trzeba już iść do mycia¹³⁵ się, bo jest późno. – Wszystkie te brednie wypisuję dlatego, ażeby ciągle pisać, jak się to mówi z głowy; tym tylko sposobem wprawię się do tej roboty, jaka jest mi potrzebna¹³⁶.

Chciałbym dzisiaj wybrać wiadomości z gazet¹³⁷, ażeby już jutro napisać Kronikę¹³⁸, a później zabrać się do obmyślenia świątecznych powiastek, które oby mi się udały! – nowelek.

Dzisiaj chcę być u pp. Świącickich¹³⁹, u których już dawno nie byłem. Chciałbym¹⁴⁰ także powypisywać listy do wszystkich moich znajomych, licho wie po co, bo przecież nikogo to nie obchodzi, na czym ja piszę, chociażby na świńskim kopycie. – Oto stary ze mnie chłystek, ażeby tak czas marnować! Wszystko to jednak robi się w nadziei, że w rezultacie czas nie zostanie zmarnowanym. –

Ażeby znaleźć temat, trzeba obserwować¹⁴¹ ludzi i rzeczy¹⁴². – Ażeby pisać dobrze na maszynie, trzeba nauczyć się trafnych uderzeń i nie zawadzać współcześnie o dwa klawisze, bo tym sposobem można zepsuć aparat. –

130 W masz. błędnie: „dwónastej”.

131 W masz. błędnie: „jaki”, zamiast „I” powinno być „-as”.

132 W masz. wyrażenie „po prostu” zapisano łącznie.

133 Wyraz omyłkowo zapisano jako „bardo”, pominięto literę „z”.

134 Wyrazy „to” i „mi” omyłkowo zapisano łącznie.

135 Rzeczownik zapisano z literówką „s” na końcu wyrazu („mycias”).

136 Omyłkowo dwa ostatnie wyrazy „mi potrzebna” zapisano bez odstępu.

137 Wyrażenie „z gazet” błędnie zapisano łącznie.

138 W masz. zwrot „napisać Kronikę” omyłkowo zapisano łącznie.

139 Nazwisko zapisano przez „S”, powinno być „Ś”.

140 Czasownik „chciałbym” zapisano od nowej linijki.

141 Zwrot „trzeba obserwować” w masz. został ujęty w cudzysłów.

142 Podobnie zadania kronikarza określił Prus w swoich notatkach, m.in. w tych, które znajdują się w zbiorach Biblioteki Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie (sygn. 1871), oraz w *Uwagach nad pisaniem felietonów*, w których zanotował, m.in.: „Obserwować życie i naturę”; (cyt. za: *Bolesław Prus 1847–1912. Kalendarz życia i twórczości*, oprac. K. Tokarczówna i S. Fita, pod red. Z. Szwejkowskiego, Warszawa 1969, s. 129–130).

Od samego rana mamy gości, dzięki czemu nie mogę pójść do kuchni, ażeby się umyć! No, ale to moja¹⁴³ wina: gdybym się ubrał zaraz po wstaniu, nie miałbym¹⁴⁴ teraz kłopotu. -

[k. 4]

1 2 3 4 5 6 7¹⁴⁵

Dzisiaj 18 marca, o godzinie 12¹⁴⁶ w południe zaczynam pisać na maszynie Hammonda. Ciekawy jestem, jak prędko nauczę się pisać tak biegle, ażebym mógł swobodnie pisywać powieści i felietony?¹⁴⁷

Ojczy nasz, któryś jest w niebiesiech, święć się Imię Twoje, bądź¹⁴⁸ wola Twoja jak w niebie tak i na ziemi, przyjdź¹⁴⁹ Królestwo Twoje, bądź wola Twoja jak w niebie tak i na ziemi. Chleba¹⁵⁰ naszego powszedniego daj nam dzisiaj i odpuść nam nasze winy, jako i my odpuszczamy naszym winowajcom. Chleba naszego powszedniego daj nam dzisiaj i odpuść nam nasze winy, jako i my odpuszczamy naszym winowajcom¹⁵¹. A nie wódz nas na pokuszenie, ale nas zbaw ode złego, Amen.

Maszyna Hammonda posiada następujące zalety: 1-mo, jest bardzo miękka w pisaniu, 2-do, daje wyraźne litery, 3-io, sama przesuwa wiersze, co jest rzeczą niemałej wagi, 4-to, słabiej dzwoni i mniejszy robi hałas w czasie pisania, 5-to, posiada nierównie więcej znaków pisarskich aniżeli Daktyl. Muszę też dodać, że po upływie pół godziny już zaczynam oswajać się z układem¹⁵² alfabetu. - W maszynie tej jest 30 klawiszów na każdym po dwa znaki, razem 60 znaków. - Zachodzi¹⁵³ teraz ważna kwestia: jak prędko zużyje się tasiemka?¹⁵⁴

143 Wyrazy „to” i „moja” omyłkowo zapisano bez odstępów.

144 W wyrazie „b” bardzo niewyraźne, zbyt słabo naciśnięty klawisz i niedobita czcionka.

145 Prus zapisał na maszynie kolejne cyfry z klawiatury bez odstępów między znakami; w tej samej linijce na środku wersu omyłkowo zapisano literę „u”.

Od tych cyfr (swoistej „próby maszyny”) rozpoczyna się ostatnia, czwarta karta treningu maszynopisania Prusa, która zapisana została na papierze firmowym „The Hammond Typewriter” o formacie 200×263 mm.

146 W masz. tu bez końcówki fleksyjnej przy liczbie określającej zarówno dzień, jak i godzinę – przykład braku konsekwencji zapisu.

147 Wyraz ten i poprzedzający go spójnik „i” zapisano omyłkowo łącznie.

148 W czasowniku wystąpiła literówka: „bądkz”, zbędna litera „k”.

149 Ostatnia litera w wyrazie omyłkowo zapisana jako wielka: „Ż”.

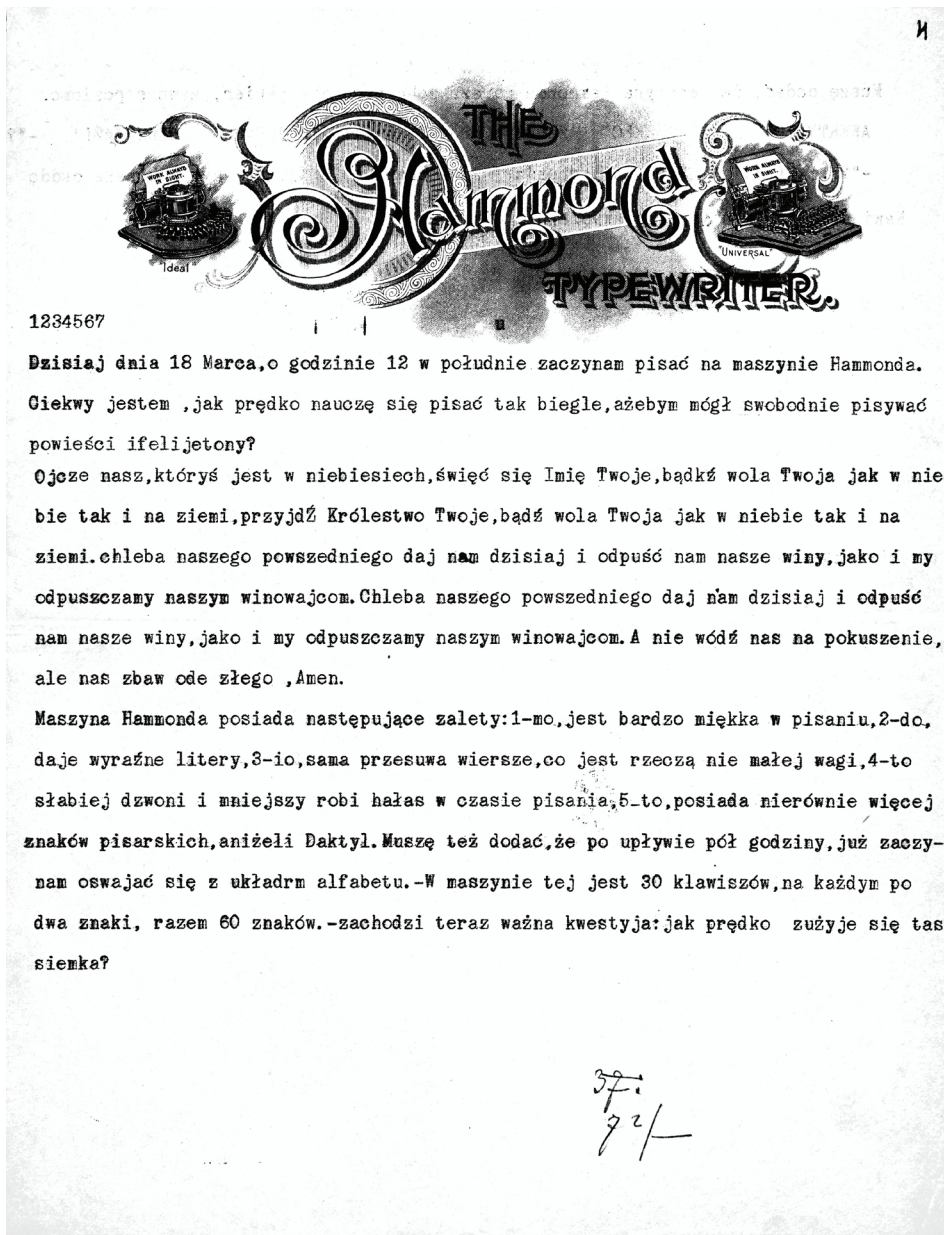
150 Rzeczownik „chleba” po kropce rozpoczęto małą literą.

151 Być może zdanie to zostało powtórzone celowo.

152 W rzeczowniku wystąpiła literówka zamiast „e” napisano „r” („układrm”) – zapewne wynikało to z sąsiedztwa klawiszy z tymi znakami na klawiaturze maszyny.

153 Czasownik „zachodzi” po kropce zapisano małą literą.

154 W masz., w prawym dolnym rogu dopisek ołówkiem „37: 72/ -” (prawdopodobnie ręką Prusa).

[k. 4v]

Muszę dodać, że maszyna Hammonda¹⁵⁵ od razu¹⁵⁶ dobrze osadza papier, zawsze poziomo.

ĄWERTYUIOP ASDFGHJKLĆ ŻŻCĘBNMÓŁŚ ąąą II I234567890
xXñÑ§%żŻ! ' -"?

-"?: . ; , / () III Maszyna Hammonda jako¹⁵⁷ mechanizm zdaje się być wykonana cuddo. Nawijanie papieru jest nadzwyczajnie piękne.

„Żyd, chcąc jeść szynkę,
niekoniecznie musi
się ochrzcić”¹⁵⁸.

Handzia

Pechée,¹⁵⁹ *cachée*

*moitié pardonné*¹⁶⁰.

155 Od słów: „maszyna Hammonda” Prus zaczął pisać na odwrocie 4 karty (4 v).

156 Wyrażenie „od razu” w masz. zapisano łącznie.

157 Wyraz bardzo niewyraźny, być może zapisany zbyt lekko, bez dociskania klawiszy, a może wypływały bądź zalany? Maszyna nie dobiła poszczególnych czcionek, prawdopodobnie ze względu na zużytą taśmę do maszyny.

158 Brak kropki na końcu zdania.

159 W tym miejscu w masz. błędnie wstawiony przecinek.

160 Tekst dopisany ołówkiem, po odwróceniu karty poziomo, w lewym, górnym rogu, prawdopodobnie ręką Prusa. Powiedzenie to: „*Pechée cachée moitié pardonné*” (właśc.: „*Peché caché est à moitié pardonné*”) [co oznacza – „Grzech niewyznany jest w połowie wybaczony” – A. G.-K.] było dość popularne w XIX i na początku XX wieku. Autorstwo przypisuje się Pierre Véronowi (1833-1900), francuskiemu publicyście związanemu z redakcją magazynu „Le Charivari”.